

Bilim Şehitliği Üzerine Bir Deneme: Bruno ve Hypatia Örneği

Mehmet Ali YILDIZ*

Özet

Bilim şehidi nitelemesi on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı seküler bir alanı ifade eden bilimin, dinsellikle kayıtlı uzun bir geçmişe sahip olan şehitlik ile bileşimini mümkün kılan koşulları ya da gerekçeleri irdelemektir. Bunun için öncelikle şehitliğin Antik Yunan, Roma ve Orta Çağ Hıristiyanlığı dönemlerindeki kullanımının ve son olarak “bilim şehidi” terkinbine dönüşmesinin izini sürdük. Şehitlik teriminin, tanıklık ve kahramanlık anlamlarını içerecek şekilde dini bir kullanıma kavuştuğunu tespit ettik. Modern dönemdeki sekülerleşmeyle birlikte dini kurumların zayıflamasının da etkisiyle şehitlik terimi, yeni bilimi yüceltmeye çalışan ya da Kilise özelinde dinden nefret eden kimselerin kaleminde “bilim şehidi” şeklini aldı. Dikkat çeken ilk husus bilimin şehitlerinin olmasıdır. İkincisi ise, iddia edilen türden şehitlerin bulunmamasıdır. Bu çalışmada bilim şehidi üretimlerinin tamamen çarpıtmalarla yürütülen bir kurgu sürecine yaslandıklarını ileri sürdük. Bu iddiayı, bilim şehidi olarak gösterilen iki ünlü ismin (Hypatia ve Bruno) yaşam ve ölümlerini inceleyerek açıklığa kavuşturduk. Son olarak, keyfilik ve tutarsızlık barındıran bu kullanımın eleştirilmesi gerektiğini ve bu sorumluluğun da öncelikle bilim camiasında olduğunu vurguladık.

Anahtar kelimeler: Bilim, Şehit, Bilim Şehidi, Hypatia, Bruno

An Essay on Martyrdom of Science: The Example of Bruno and Hypatia

Abstract

The designation *martyr of science* has been in use since the mid-nineteenth century. The aim of this study is to examine the conditions or justifications that enable the combination of *science*, which represents a secular domain, with *martyrdom*, a concept historically embedded in religiosity. To this end, we first traced the usage of martyrdom in Ancient Greek, Roman, and Medieval Christian contexts, ultimately examining its transformation into the compound term *martyr of science*. Our findings indicate that the term *martyrdom* acquired a religious connotation encompassing meanings of testimony and heroism. With secularization in the modern era and the weakening of religious institutions, the term *martyr of science* emerged, either as a means of glorifying modern science or as an expression of hostility towards religion, particularly the Church. The first noteworthy point is the existence of *martyrs of science*. The second is the absence of martyrs who fit the purported category. In this study, we argue that the construction of *martyrs of science* is entirely based on distortions and constitutes a fabricated narrative. We substantiate this claim by examining the lives and deaths of two renowned figures often labeled as *martyrs of science*—Hypatia and Giordano Bruno. Finally, we emphasize that this arbitrary and inconsistent usage warrants critique, and that the primary responsibility for such criticism lies within the scientific community itself.

Keywords: Science, Martyr, Martyr Of Science, Hypatia, Bruno

*Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muş / Türkiye ma.yildiz@alparslan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1737-6245

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Yıldız, M.A. (2025). Bilim Şehitliği Üzerine Bir Deneme: Bruno ve Hypatia Örneği, *Küllüye*, 6(1), 178-195.

DOI: 10.48139/aybukullüye.1616085

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
8 Ocak 2025	18 Mart 2025	Araştırma Makalesi	178-195
8 January 2025	18 March 2025	Research Article	

Extended Abstract

The use of the term ‘martyr of science’ is relatively recent. This combination of a secular field like science and a religious concept like martyrdom is remarkable. The question is not only why science uses the characterisation of martyrdom, but also how it uses it. Does it mean those who died or were killed for the sake of science? Or is it intended to honour some names who have done scientific work by describing them as martyrs much later? In other words, is martyrdom used as a propaganda discourse?

The word martyr was used in Ancient Greek in the sense of ‘witness’. This meaning was also used in Roman times and in the early years of Christianity. However, the testimony of Jesus Christ with his death on the cross and the testimony of the apostles to him gave birth to the concept of martyrdom in the sense of bearing witness to this religious truth at the cost of one's life. Thus, testimony in the legal sense and the cult of heroism were combined in martyrdom and religiousised. Throughout the Middle Ages, Christian martyrs were placed in a special position. The clergy laid down the conditions for a person to be recognised as a martyr. While martyrdom was a special and exceptional status in the centuries when Christianity dominated the West, with the sectarian conflicts in the Renaissance and early modern period, martyrdom narratives became widespread and these narratives were written down by Protestants and Catholics in martyr albums.

With the influence of the developments in the Renaissance, the early modern period marks a period in which traditional assumptions were subjected to criticism and thus the authority represented in the Church began to be shaken. In this war against the old, the new also applauded the heroes of this struggle. Many names in art, literature and politics began to be honoured. Interestingly, it was much later, in the nineteenth century, when science had established itself and was completely free from the threat of the Church, that the term ‘martyr of science’ was used for the first time. Initially, the term was used not only for those who allegedly sacrificed their lives for the sake of science, but also for those who faced hardships for this cause, and for those who played an important role in the scientific transformation despite living a comfortable life. The term then retained this loose usage until today.

Hypatia and Bruno are the two names to whom the characterisation ‘martyr of science’ is most often applied. These are the two best examples of the arbitrariness and frivolity in the use of the characterisation. Namely, although both were brutally murdered, neither of their murders had anything to do with science. Hypatia seems to have been the victim of a political dispute between Cyril, the bishop of Alexandria, and Orestes, the governor of the city. There is no data to support the claims that she wrote works in the scientific field, especially on mathematics, but even if all of these claims are accepted as true, her murder has nothing to do with these works. Moreover, even to think that modern science, which is being defined in the nineteenth century, was represented by Hypatia in the four centuries would be to turn the concepts upside down.

Bruno may be a better example since the data on him are more abundant and healthy. However, what is especially emphasised in the studies on Bruno is that his execution by burning cannot be associated with any scientific theory, including the Copernican theory. The surviving records of his trial clearly show that he was accused of religious heresy and insulting the values of Christianity and was therefore sentenced to death.

It seems that there are two important motives underlying the eagerness to make martyrs of science: firstly, to glorify the new modern natural sciences as a religion, and

secondly, to attack traditional religious assumptions in the Church in particular. The silence of those who emphasise the method and rationality of science in the face of such attempts to religiousise science is also striking. However, the responsibility to criticise the issue falls first and foremost on the members of the scientific community.

Giriş

Bilim ve şehitlik sözcüklerinin birlikteliğiyle oluşturulan ‘bilim şehidi’ (*martyr of science*) şeklindeki terkip görece yakın zamanda kullanılmaya başlanmıştır. Bilim insanı (*scientist*) kavramının bile on dokuzuncu yüzyılın başlarında icat edildiği (Fara, 2012, s. 14), sonlarında dolaşıma girdiği ve ancak yirminci yüzyılda yaygınlaşmaya başladığı dikkate alındığında bunda garipsenecek bir şey yoktur. Fakat modern bilimin kendisini var etmek için Kilise ile mücadele etmek zorunda kaldığı anlatısında belirginleşen ‘sekülerlik’ ile şehitlik teriminin neredeyse yalnızca dinsel terminolojiye ait bir kavram olduğu gerçeğinin aksettirdiği ‘kutsallık’ (ya da dinsel) göz önüne alındığında ‘bilim şehidi’ nitelemesinin, hiç olmazsa ilk etapta, bir tuhafılık sergilediği söylenebilir. Bu tuhafılığı su yüzüne çıkarıp görünür kılanlar ise bizzat bilim insanlarının kendileri veya bilimin her türlü soru ve soruna çözüm üretebileceğine inanan bilimcilerdir.¹

Yaygın kullanımına karşın “bilim şehidi” terkinin anlamına, sınırlarına, bilim şehidi olmanın ölçü ya da kriterlerine dair literatürde hemen hiçbir şeye rastlanmamaktadır. Hristiyan gelenekte üzerine düşünülen, tartışılan, din adamlarınca titiz bir şekilde kriterleri saptanan şehitlik, bilimsel alanda kimin, neyi kastetmeye çalıştığını ayırt edemeyeceğimiz, herkesin dileğince kullandığı bir nitelemeye dönüşüyor. Öldürülenler için kullanıldığı kadar (Hypatia), bilimle uğraştığı için sıkıntı çekenler (Galileo) için de bilimle uğraşmasına karşın tamamen başka gerekçelerle hayatını kaybedenler (Bruno) için de kullanılmaktadır. Hal böyle olunca “şehitlik nedir?” sorusu öncelikle takip edilmesi gereken ve anlamın belirsiz olduğu bir sahaya çıkarmaktadır bizi. Bununla başlayarak biz şu sorulara da cevap arıyor olacağız: O salt dinsel bir terim midir? Öyle ise, ‘bilim şehidi’ şeklindeki kullanımın açığa vurduğu anlam kayması nasıl izah edilebilir? Değilse, dinsel alan haricinde şehitlik ne gibi anlamlara sahiptir ve bilim özelinde bu terim ne ifade etmektedir? Bu ve benzeri sorgulamalar çalışmamızın ilk iki alt başlığında takip edilecektir. Şehitlik teriminin Batı düşüncesindeki seyrine hasredilen ilk bölümde terimin Antik Yunan dilindeki anlamına değindikten sonra Orta Çağ’da dinsellikle ilişkisini çözümlemeye ve bunu yaparken de anlam değişimlerine ışık tutacak şekilde şehitliğin tarihi yolculuğunu resmetmeye çalışacağız. Sözcüğün etimolojik ve geleneksel köklerinin tespiti terimin günümüzdeki kullanımını değerlendirmek için kritik önemi haizdir. Bilim ile din ilişkisine ayrılan sonraki alt başlıkta ise ‘bilim şehidi’ teriminin kullanımını netice veren modern dönüşüme, seküler bir alan olarak konumlandırılabilir olan bilimin kendi şehitlik anlayışını geliştirerek şehitlik anlatılarını tedavüle sokmasıyla sonuçlanan ‘kutsal bilim’ arayışının yansımalarına değineceğiz.

Bilim özelinde değerlendirildiğinde şehitlik söylemlerinin dayattığı (veya gizlediği) çeşitli hususlar vardır. En kaba anlamıyla dahi şehitliğin ‘bir şey uğruna ölmek’ ile ilişkili olduğu kabul edilirse eğer, bilim şehidi olarak nitelendirilenlerin ölüm sebepleri

¹ Bilim ve şehitlik ilişkisine dair herhangi bir açıklamaya ya da sorgulamaya girişmeksizin, bilim şehitlerini konu edinen çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Andrian Berry’nin Türkçeye *Bilimin Arka Yüzü* (2014) olarak çevrilen kitabının bölümlerinden birinin adı “Bilim Şehitleri”dir. Yine mesela Brewster’in daha 1841 yılında kaleme aldığı kitabının başlığı da aynıdır: *Martyrs of Science* (Bilim Şehitleri).

ve ölüm şekilleri de tartışma konusu olabilecektir. ‘Bilim şehidi’ teriminin makul bir kullanım alanı ya da karşılığı olduğunun kabul edilmesi durumunda, “O halde bilim şehidi kimdir?” sorusuyla karşı karşıya kalacağız. Nitekim Hypatia ve Bruno başta olmak üzere Kopernik ve Galileo da dâhil birçok isim için ‘bilim şehidi’ nitelmesi kullanılmaktadır. İlk cevap arayacağımız şey, terimin bu kullanımlarının makul olup olmadığıdır. Bu sorgulamaya eşlik eden başka sorular da vardır: İleri yaşında ve hasta yatağında ölen bir bilim insanına ‘bilim şehidi’ denilebilir mi? Denilebilirse, kavramın anlam genişlemesinin varacağı absürt durumu izah etme sorumluluğunu kimler üstlenecektir? Son bir sorgulama da bilimle ilişkilendirilmeleri dahi güç olan veya ancak demagojik çarpıtmalarla ilişkilendirilebilen insanlar için ‘bilim şehidi’ teriminin niçin kullanıldığına yöneliktir. Buradaki durum bir cehaletin mi göstergesidir yoksa çözümlenmesi gereken bir çarpıtma mıdır söz konusu olan? Acaba bilim, bilimcilerin şehit üretimleriyle kutsanmaya mı çalışılmaktadır? Bu çalışmanın Hypatia ve Bruno’ya hasredilen alt başlığı bu iki ünlü isim üzerinden mezkûr sorular etrafında şekillenmiştir. Bu bölümde Hypatia ve Bruno’nun bilimsel söylem, tavır veya eylemlerinden dolayı öldürülüp öldürülmediklerini tartışacağız. Ardından, “-miş gibi” yapmış olanları da ekleyerek, Galileo’ya kısa bir değiniyle, Hıristiyanlık ve İslam geleneklerinde, “şehit kabul edilir” ya da “şehit hükmündedir” denilerek şehitlik çemberinin hiç durmaksızın genişletilmesinin benzerini bilimi bir din gibi konumlandırılanların yaklaşımlarında da yakalamak mümkün mü, buna bakacağız.

Şehit teriminin kavramsal çözümlenmesine ek olarak bu çalışma ‘bilim şehidi’ olarak nitelendirilen insanlardan birkaçının bilimsel karakterine ve ölümüne odaklanmakla biyografik ve tarihsel bir araştırma niteliği de taşımaktadır. Modern bilimin doğup yeşerdiği, temel mantalitesini ve dünya görüşünü kendisine borçlu olduğu Batı ise çalışmamızın sınırlarını işaret etmektedir.

Şahitlik ve Şehitlik: Terimin Batı’daki Serüveni

Şehit anlamında kullanılan *martyr* terimi Yunanca *mártys/martus* kökünden türetilmiş olup orijinalinde ‘tanık’ (*witness*) veya ‘tanıklık eden’ (*testifier*) sözcüklerine denk düşer (Preißler, 2006, s. 1158; Shepardson, 2004, s. 45). Yunanlılar *martyr* terimini mahkemelerde yasal sonuçları olan işler için kullanırlardı (Harvey vd., 2016, s. 33). “Tanık” veya “tanıklık” anlamındaki bu terim ve ondan türetilen terimler “tanık göstermek” veya “tanrıları tanık olarak çağırmak” gibi anlamlarda kullanılırdı (Pinckaers, 2016, s. 39). Yaygın anlamıyla ‘şehit’ (*martyr*) ifadesi ise “dini konumu ve dini topluluğu için ölümü bilinçli bir şekilde kabul eden ve ölümden sonra ayrıcalıklar elde eden, geride kalanlar için de bir rol model haline gelen bir kişiyi ifade eder.” Bu anlamıyla Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar kadar diğer dinlerin mensupları da kavrama aşinalardır (Preißler, 2006, s. 1158). Şahitlik anlamında kullanılan terim zamanla daha çok şehitlik anlamını vermek için kullanılır olmuşsa da bu durum terimin kök anlamından uzaklaştırıldığı bir sapmaya işaret etmez çünkü şehitlik şahitlikle ilişkilendirilmiş, şahitlikle ulaşılabilecek yüce bir makam olarak konumlandırılmıştır.

Terimin ‘tanıklık’ anlamı çözümlenirken modern bir hukuk kavramının eski dünyanın kurumlarına yansıtılmamasına dikkat edilmelidir. Yunanlılar, Romalılar ve Yahudiler için hukuki işlemlerde fiziksel kanıtlar bugünkü kadar rol oynamıyordu, onlar için önemli olan tanığın güvenilir olup olmadığıydı. Kuşku giderilemezse son çare olarak sanığa yemin ettirilir, böylece dolaylı olarak Tanrı tanıklığına çağrılmış olurdu (Harvey vd., 2016, s. 33). Fakat şehit terimine dinsel anlamını kazandıracak olan şey Tanrı’nın tanık olması değil, aksine Tanrı’ya/Tanrısallığa tanık olunmasıydı.

Tanıkların güvenilirliğine ilişkin sorunun dini alanda önemli bir karşılığı vardır. Tanrı'nın var olduğunu, nasıl biri olduğunu nereden biliyoruz? Denilebilir ki, Tanrı'nın varlığının kabul edilmesi ve ona inanılması için 'tanıklara' ihtiyaç duyulmaktadır ve tanıkların etkisi de onların güvenilirlikleriyle ilişkilidir. Hristiyanlık, Tanrı'nın varlığının sorgulanmadığı bir kültürde doğduysa da Tanrı için yeni durumlar sundu: Tanrı'nın oğlu kabul ettiği İsa'yı gönderdiği, onu ölüme mahkûm ettiği ve ölümünden sonra onu tekrar dirilttiği bir durum. Başkalarını bu iddiaların doğruluğuna ikna edecek olanlar tanıklardı. Dirilişe bizzat tanık oldukları için havariler güvenilirirdi ama Mesih'e daha geniş anlamda tanıklık etmek tanığın güvenilirliğinin kanıtlanmasını gerektiriyordu. Bunun tek yolu da tanıklık edilen gerçekliğe bağlılığın yaşam ve davranışlarla gösterilmesinden geçiyordu. Acıyı ve hatta ölümü içeren böylesi bir tanıklık, onların tanıklıklarının önemli bir parçasıydı (Harvey vd., 2016, s. 34-35).

Yeni Ahit'te *marturion* kelimesi 'tanık/tanıklık' hukukî anlamından sıyrılarak 'şehitlik' anlamını bir anda kazanmamıştır. Sözcük daha havariler döneminde bile 'ölüm', 'acı', 'tanık' kavramlarıyla bağlantılı bir şekilde kullanılıyorsa da anlam bakımından sözcüğün bu metinlerdeki değişim süreci aşamalı bir seyir izlemiştir (Jensen, 2010, s. 3-4). Luka'da *martus* sıfatı İsa'ya tanıklık eden havarilere tahsis edilmiştir (Pinckaers, 2016, s. 40). Bununla birlikte Luka 24.48'de ve Elçilerin İşleri 1.8'de İsa'nın, kendisinin ölümüne ve dirilişine tanıklık edecek olan havarilerini *marturej* (tanıklar) olarak belirlemesi tanıklığın mahkeme salonunun çok ötesine uzanacak şekilde anlaşıldığını göstermektedir. Tanıklığı kişisel dönüşümle de ilişkilendirerek Pavlus terimin anlamını daha da genişletti. Yapılması gereken gerçeğin itirafıdır ama bu itiraf kişinin kimliğinin itirafı haline gelir (Jensen, 2010, s. 4; Pinckaers, 2016, s. 40). Pavlus'a göre Mesih'i örnek almak "onun öldüğü gibi ölecek kadar onu takip etmek"tir ve Mesih'e tanıklık etmek Mesih için acı çekmekle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Jensen, 2010, s. 5).

Yuhanna'da *martus* teriminin kişinin, İsa yüzünden ölümüyle ilişkilendirilen kullanımı şehitliğin anlamına oldukça yakın bir kullanım örneğidir. Elçilerin İşleri'nde şehitlik Mesih'in ölümü ile ilişkilendirilmiştir ve bunun, tehdit ve işkence altında İncil hakikatlerine tanıklık etmek anlamıyla birleştirilmesiyle elde edilen yeni şehitlik anlayışı kısa sürede kendisini kabul ettirmiştir. Aslında İncil'in tamamı İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğu, bu nedenle öldürüldüğü, Tanrı'nın onu ölümden dirilttiği ve ona tüm iman edenlere yaşam aktarma gücü verdiği tanıklıklarının ifadesidir (Pinckaers, 2016, s. 44, 46-47). İman uğruna ölmek ile ölüme katlanarak mükemmel ve güvenilir bir tanık haline gelen İsa'nın ölümü arasında özel bir ilişki vardır (Rahner SJ, 2016, s. 150). İsa'nın tanıklığının onun ölümüne yol açması gibi havarilerin ve ilk Hristiyanların tanıklıkları da onları zulüm ve ölüm tehditleriyle yüz yüze getirecekti ve tam bir tanıklıkla onlar şehitler (*martyrs*) haline geleceklerdi (Pinckaers, 2016, s. 47).

Mesih'e *martus* unvanını vererek onun kendi tanıklığından söz eden metinlere özellikle dikkat edilmelidir çünkü sözcüklerin ötesinde bu metinler "Hristiyan şehitliğini tanımlayan tanıklığın birincil kaynağını açığa vurur." (Pinckaers, 2016, s. 44-45). Hristiyanlığın özünde, iktidardaki dini ve hukuki güçler tarafından haksız yere yargılanıp idam edilen bir kurtarıcı olarak İsa bulunduğundan, onun ölümünün ardından kilise yaşamının ilk yıllarında şehitlerin öne çıkması hiç de şaşırtıcı değildir (Jensen, 2010: 3). Öte yandan İsa'nın çarmıha gerilmesi, Hristiyanlar için kurbanlık ölüm düşüncesini güçlendirmişse de Hristiyan şehit karakterine ilişkin kavramlar ikinci yüzyılda hızla ortaya çıkan zulümlerin sonucuydu (Preißler, 2006, s. 1158). Fakat bundan önce İncil metinleri tanıklıktan şehitliğe doğru aşamalı bir gelişimin metinsel dayanağını teşkil etmişlerdir.

Nitekim en az yüzyıl boyunca ölüm aracılığıyla tanıklık etmek (witnessing) ile Mesih uğruna zorluklara katlanmak anlamındaki tanıklık birbirinden ayırt edilmedi. Yaygın kanı şehitliğin (martyrdom) teknik anlamıyla ilk defa *The Martyrdom of Polycarp*'ta kullanıldığı şeklindedir. Burada Polycarp Mesih'e benzer ölüm şekliyle onun çektiği ıstırapı taklit etmiş olarak sunulur. 155 yılında yazılan bu metinle birlikte şehitler (*martyrs*) ve şehitlik (*martyria*), zulüm altında inancını itiraf etmekten ayrıştırılarak ölümle verilen tanıklık için kullanılan teknik terimler haline geldi (Harvey vd., 2016, s. 37-38). Zulüm gören ama hayatta kalan itirafçıların aksine artık yalnızca Mesih uğruna gerçek ölüm acısını çekmiş olanlar şehit olarak adlandırılacaktı (Pinckaers, 2016, s. 48).

Hıristiyan şehitlik anlayışı Roma'da yaygın olan ve övgü toplayan ölüm biçimlerinden de ayrıştı. Pagan Roma, korkmadan ölüme yürümeye alışkındı, gladyatörler/arenalar bunun canlı ve törensel temsilleriydi. Fakat Straw'ın belirttiği gibi Hıristiyanlar bundan fazlasını yaparak "ölümün kendisini yendiler." Ölüm bedene ait olup ruha ait olmadığı için ondan korkmaya gerek yoktu. Ayrıca Hıristiyan şehidin kahramanca ölümü "çarmıhtaki İsa'nın paradoksal zaferini özetliyor ve dirilişi önceden haber veriyordu." Öte yandan Romalıların ölüme doğru giden yolda saldırganlığa değer verdikleri yerde İsa'yı taklit eden Hıristiyanlar pasifliği ve fedakârlığı vurgulamış oluyorlardı. İtiraf ve yalvarma paganlar için küçük düşürücüken Hıristiyanlar için en yüksek kutsallığın göstergesiydi. Öyle ki onlar Stoacıları da ileri giderek "acı çekmek için acı çekmekle" övünür hale geldiler. Bu yaklaşım intihar ile şehitlik arasındaki çizgileri de bulanıklaştırdıysa da (Straw, 2002, s. 39, 42-43) hem Augustinus hem de Aquinas açık bir şekilde şehitliği intihardan ayırdılar (Wicker, 2016, s. 88).

Roma Hıristiyanlığı resmî din olarak benimsemeden önce şehitler hakkında kaleme alınan metinler sabır, cesaret ve dayanıklılığı övüyordu. Bu metinler zulüm gördükleri için dinden dönme riski taşıyan Hıristiyanların kararlılığını arttırmak için yazılmış olmalıdır (Harvey vd., 2016, s. 38-40). Hıristiyanlar şehitlerine coşkulu bir saygı gösteriyorken, 300'lü yıllarda "şehitliğe duyulan büyük özlem kurumaya başladı." Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmî dini olmasıyla, "şehitlik imparatorluk topraklarındaki anlamının ve rolünün çoğunu kaybetti." Bu noktadan sonra şehitlere yönelik özel bir bağlılık türü ortaya çıktı. Şehit mezarları önemli yerlere dönüştürülürken şehitlere saygı da ilahi bir hizmet olarak kabul edildi (Preißler, 2006, s. 1159-1160). Yunan kahramanlarına hürmetin unsurları azizlere hürmetin unsurlarına dönüşürken (Gronover, 2006, s. 1947), dört ve beşinci yüzyıllarda şehitlerle ilgili oluşturulan kültler her yere yayıldı ve şehit türbeleri pagan tapınakların yerini aldı (Harvey vd., 2016, s. 43).

Hıristiyanlığın İmparatorluk sınırlarının ötesine yayılmasıyla Hıristiyan olmayanlara yönelik yeni misyon yeni şehitlik anlayışlarına yol açtı (Preißler, 2006, s. 1160). Önceleri yalnızca "inançları uğruna işkence altında ölen Hıristiyanları" ifade eden şehit teriminin kullanımı da hapisanelerde ve sürgünde ölenlerden fazla olarak sürgünden dönenleri bile kapsayacak kadar genişletildi (Pinckaers, 2016, s. 49). Fakat daha sonraları Thomas Aquinas şehitliğin ölümü gerektirdiğini, Mesih uğruna ölümle sonuçlanmayan acıların ancak mecazi anlamda şehitlik olarak kabul edilebileceğini savundu (Wicker, 2016, s. 83). Ona göre "mükemmel şehitlik fikri, kişinin Mesih aşkına ölüme katlanmasını gerektirir." (Aquinas, 2016, s. 145). Öte yandan şehitliği erdemlerle ilişkilendirerek Aquinas onun alanını genişletmiş de oldu. Buna göre "Tanrı'ya yönelik olduğu sürece herhangi bir insani iyilik şehitlik sebebi olabilir." (Wicker, 2016, s. 83). Aquinas şehitliği metanet ve cesaret, iman ve hayırseverlik ve hakikat ve adalet erdemleriyle doğrudan ilişkilendirdi. Metanet ve cesaretle şehit Hıristiyan cesaretinin modeli haline gelir. Cesaretin Mesih'e olan inanç tanıklığıyla birleştirilmesi gerekir. Şehitliğin itici nedeni ise

hayırseverliktir (Pinckaers, 2016, s. 135-136). Hayırseverlik yönlendirici eylem, cesaret erdemi ortaya çıkaran eğilim, inanç ise şehitliğin nihai iyiliğidir (Wicker, 2016, s. 83).

Rönesans ve bilhassa reformasyonu takip eden süreçte şehitlik anlayışının modern görünümünü belirlemede etkili olan gelişmeler yaşandı. Shepardson'un belirttiği gibi kişi 'şehit' unvanıyla tanınca öncelikle "ait olduğu hareketin bir temsili ve somut örneği haline", ardından mücadelenin sembolü haline geldi. Bu dönüşüm, şehitlerin yaşamlarını ve ölümlerini derleyen anlatımları (martyrology) sonuç verdi. On altıncı yüzyılda birçok Protestan şehitlik albümü kaleme alındı. Bu albümler erken Hıristiyan şehitlik anlayışına yaslanmakla Protestanlığın ilk Hıristiyanlığın mirasçısı olduğunu savunarak Katolik hiyerarşiye karşı itaatsizliği meşrulaştırmış oluyordu. Katolik polemikçiler ise karşı çalışmalar (antimartyrologies) yayınlamakla bahsi geçenlerin yanlış bir tanıklık için öldüklerini ve şehit olmadıklarını savundular. Bu şehitlik albümleri bir yandan sadık dindarlara teselli ve cesaret veriyorken öte yandan doğru doktrin için model sağlıyordu. Bu şehitlik kayıtları belirgin bir propaganda içermekte, temsil ettiği inancın polemikçi duruşunu somutlaştırmaktaydı (Shepardson, 2004, s. 46). Şehit anlatıları üzerinden sergilenen tam bir propaganda savaşıydı.

Cesaret ve metanetle ölüme yürüyen şehit, Antik Yunan'daki 'kahraman'ın Hıristiyan dünyasındaki izdüşümü olarak görülebilir; panteondaki tanrılara özenen Antik Yunan kahramanının çarşıdaki İsa'ya özenen Hıristiyan şehidine evrildiğini söylemek mümkündür. Tıpkı, sergiledikleri cesaretle kahramanların yarı tanrısal bir makama ulaşmalarında olduğu gibi Hıristiyan şehit de İsa'nın çilesini ve ölümünü taklit etmekle kutsal bir makama erişmiş oluyordu. Orta Çağ kahramanını simgeleyen şehitlerle ilgili kahramanlık öykülerinin albümlerde toplanması da Antik anlatılara benzetilebilir. Konumuz bağlamında burada asıl dikkat çekilmesi gereken husus ise bu yeni yazın türüyle şehitlik anlatılarının propaganda malzemesine dönüştürülmesidir; bu, bilim şehitleri anlatılarının temel mantığını ve amacını işaret etmesi bakımından önemlidir. Bu anlatılar, yalnızca bir dava uğruna canını feda edenlerin övülmelerini ve isimlerinin yaşatılmasını değil, davanın haklılığına dair temel göstergeler olarak aynı zamanda geride kalanların teşvikini ve motivasyonunu da hedeflemekteydi.

Bilimsel Şehitlik: Kutsalın Dönüşümü

Orta Çağ'da kahramanlarla azizler benzer işlevlere sahipti. Onlar mucize gösteren, şifacı, kurtarıcı ve hayırsever kimseler olarak onurlandırılırlardı. İnsanın, dindar ve erdemli davranışlarla bir ahiret kazanabileceği anlayışı kahramanın imajıyla bağlantılıydı ve Antik Çağ'dan alınmaydı. Azizlere duyulan saygı ile kahramana duyulan saygı birbirini etkiliyordu. Kahramanca bir ölüm de artık kişinin sadece kendi grubu için ortaya koyduğu bir fedakârlık olarak değil aynı zamanda bir inanç ve bu inancın ikrarı olarak da yorumlanıyordu. Böylece Yunanlıların tanıdığı (martyr) Hıristiyanların şehidine (Martyr), eşzamanlı olarak kahraman da toplumsal değerlerin kişileştirilmiş göstergesine dönüşüyordu. İyilik uğruna kendisini feda eden kahraman imgesi adanmışlığın taklidini teşvik ediyordu. Modern kahramanlık anlayışı başlangıçta dini ve dünyevi idealleri birleştiriyorduysa da ilerleyen süreçte kahramanlık niteliğinin Hıristiyan kökleri reddedildi ve onların yerine zihinsel disiplin ile rasyonel irade konuldu. Aydınlanma Çağı'nda ise gücü azalan Hıristiyan idealleri yeni ideallerle değiştirildi. Geleneksel dinin yerini kahramanlara gösterilen onur aldı ve yeni kahramanların takipçileri modern dünyayı yeniden büyülediler. Romantizmin mitlere ve efsanelere ilgi duymasından dolayı mitsel kahramanların dönüşümü için gerekli mekanizmalar mevcuttu. Azizlere duyulan saygı "batıl inanç" olarak etiketlendikten hemen sonra şehit figürü dünyevi kahraman

olarak geri döndü, savaşlarda ölen askerler modern ulusal azizlere dönüştü. Savaşçı monarşiler ve generaller eliyle askerlerden başka kâşifler, sanatçılar ve şairler de kültürel kahramanlara dönüştürüldü (Behrenbeck, 2006, s. 851-852). Bilimsel çalışmalarıyla tanınan bazı isimlerin kahramana ve “şehit”e dönüşmesi yakın tarihli olmakla birlikte bunların sonrasına rastlar. Bunun için birkaç aşamanın aşılması gerekiyordu. Hakikat iddiasından dolayı zorlu rakip konumunda bulunan dinin etki gücü kırılmış ve dinden boşalan ilgili bazı alanları doldurmakla bilimsel söylem onun yerini almaya başlamıştı belki ama son olarak bilimin kahramanları olarak anlatılacak “bilim şehitleri”nin geçmiş tarihlere yerleştirilebilmesi için tarihsel kurgunun propagandanın gücüyle birleşmesi gerekiyordu. Ridley (2022, s. 67), “İster inanın ister inanmayın bilim insanları da insandırlar...” derken bugün dahi dikkatlerimizi bu propagandanın gücüne çekmektedir.

Doğayı bir dizi aktif güçle doldurmakla Rönesans natüralizmi, tamamen doğüstü bir varlık olarak “Tanrı’nın açıklayıcı rolünü görmezden gelme eğilimi” sergilemişti zaten (Shapin, 2021, s. 66). Bununla birlikte, modern doğa bilimleri ile Kilise arasındaki çekişmenin (veya çatışmanın) bilhassa erken modern dönemde göz ardı edilemeyecek şekilde su yüzüne çıktığına kuşku yoktur. “Bilim çağı” olarak nitelendirilen 17. yüzyılda kendilerine ait sistematik oluşturmaya başlayan doğa bilimleri tüm alanları etkisi altına almaya başladı. Toplumunu yakından ilgilendiren buluşlarla bu bilimlerin neredeyse tartışılmaz bir konuma yükselmesi varlığa bakışta önemli değişimlere yol açtı (Kahraman, 2015, s. 150, 152). Bruno, Kepler ve Galileo fikirleriyle Katolik kilisesini sarsmışlardı (Ridley, 2022, s. 26). Bu gibi düşünürlerin çalışmalarıyla bilim niceliksel yapıya indirgendi ve felsefi veya dini metinlerden ziyade var olanı olguya indirgeyen akıl ve deney temelli bir yaklaşım benimsendi. Niceliksel ölçüm araçlarının artmasıyla aklın vahye ihtiyaç duymadan kendi kendine anlayıp hükmedebileceği bir varlık algısı oluştu ve din de bu çerçevede yorumlandı. Dini denetimden kurtulmak isteyen modern özne “aklı mutlaklaştırarak” onun boyunduruğuna girdi. Diğer tüm insani faaliyetlerden ayrıcalıklı bir yer edinen bilim nesnel, saf, nötr bilgiyi temsil eder hale geldi. Kültürler ve insanlar üstü bir etkinlik olarak bilim mit haline gelince tüm insani faaliyet alanlarının temeline oturtuldu. Bilim ile ilerleme, ilerleme ile mutluluk aynı şey olarak görülünce felsefe ve dinin yerini bilimin alacağına ve onun insanın tüm sorularına cevap üretebileceğine inanılmaya başlandı. Büyüsüz ve mucizesiz bir dünya resmi sunan bu bilimin gücü düşünürlere varlıktan başka değerleri de kurgulama yetkisi verdi. Değerlerin de insandan hareketle tanımlanması seküler yapının oluşumuna temel oluşturdu. Galileo ve Newton gibi inançlı bilim insanları dahi artık sadece açıklanamayan boşlukları izah edebilmek için tanrıyı yardıma çağırıyorlardı. Tanrı’ya açılan alanın gittikçe daralması mekanik dünya tasarımıyla uyumlu bir gelişmeydi. Saat metaforuyla desteklenen mekanik dünya tasarımı eski metafiziğin Tanrı’sını tahtından ederek onun yerine deist bir Tanrı anlayışını ikame etti. Özerklik ilan eden modern özne Tanrı da dâhil tüm metafizik meseleleri akılla yeniden inşa edip rasyonelleştirince Tanrı da bir bilgi nesnesi haline geldi (Kahraman, 2015, s. 152-159). Tüm bu gelişmeleri özetlercesine Gronover (2006, s. 1947), Aydınlanma Çağı ve bilimler aracılığıyla azizlerin mucizelerden ve mitlerden arındırıldığını söylerken haklıdır fakat tespiti eksiktir: aynı Aydınlanma Çağı ve bilimler, yeni mitler oluşturduğu gibi mucizeleri kendinden menkul yeni azizler de doğurdu.

Ian G. Barbour modern bilim ile dinin on yedinci yüzyıldaki karşılaşmasını dostça bir buluşma olarak görür. Çünkü bu dönemin düşünürlerinin çoğu “bilimsel çalışmalarında Tanrı’nın elişini araştırdıklarını savunan dindar Hıristiyanlardı.” On sekizinci yüzyılda çoğu bilim insanı hala düzenleyici bir Tanrı’nın varlığını kabul etse de onlar artık âlemde ve insan yaşamı üzerinde aktif rol oynayan bir Tanrı’ya

inanmıyorlardı. Bu dönemde Fransız aydınlanmacıları dinin tüm biçimlerine şiddetli bir düşmanlık beslemiş, “bilim adına saldırgan bir ateizm” geliştirmişlerdir. Benzer şekilde on dokuzuncu yüzyılda da bazı bilim insanları “dine düşman kesildi.” (Barbour, 2012, s. 13, 104).

Neticede tanrıyı tahtından indiren egemen sınıf onun yerine bilimi koymuştu (Levontin vd., 2015, s. 78). Ridley (2022, s. 43), Batı toplumlarında bilimin din üzerindeki etkisinin yıkıcı olduğunu, bilimin gelişmesi ve teknolojinin hayatımızın her alanına girmesiyle toplumun eskisine nazaran daha laik hale geldiğini belirttikten sonra şu tespiti yapar: “Adeta bilim ve teknoloji, kimileri için yeni bir dine dönüşmüştür.” Başka bir şekilde Mumford da (2024, s. 74) şunu kaydeder: “Mekanik unsurlar yeni bir din haline geldi...”

Lewontin bir kurumun “dünyayı meşru kılacak biçimde açıklayabilmesi için bazı özelliklere sahip olması” gerektiğini kaydeder: 1. Kurum, sıradan toplumsal mücadelelerin ötesindeki insanüstü bir kaynaktan geliyor gibi görünmelidir. 2. Onun “fikirlere, beyanları, kuralları ve eylemlerinin sonuçları” insani hata ya da uzlaşımın ötesinde “aşkın bir gerçekliğe ve doğruluğa sahip olmalıdır.” 3. Açıklamaları “mutlak bir kaynaktan geliyor gibi görünmeli” ve “tüm zamanlar ve mekânlar için doğru olmalıdır.” 4. Kurumun iç işleyişini kimse anlamasın diye mistik ve örtülü bir niteliğe, batını bir dile sahip olmalıdır. Hıristiyanlığın veya dünyadaki herhangi diğer bir dinin bu gereksinimleri mükemmelen karşıladığını ve tam da bu yüzden dinin ideal bir kurum olageldiğini vurgulayan Lewontin bu tanımlamanın bilime de uyduğunu belirtir. Şöyle ki; 1. “Bilim bütün dönemler için doğru olan, tarafsız ve apolitik bir metoda sahip olduğunu iddia eder.” 2. Bilim insanları “...bilimin toplumsal münakaşasının üzerinde olduğuna gerçekten inanırlar.” 3. Bilimsel doğruların bir çeşit evrensel hakikat oldukları iddia edilir. 4. Bilim konuşurken, “bilimin dışındaki zavallıların” söze girmesine izin verilmez ve buna uygun olarak bilim gizemli kelimelerle konuşur (Lewontin, 2015, s. 18-20).

Gregory W. Dawes de, H. M. Kallen'den (1951, s. 7) şunu aktarmaktadır: “...bir bilim dininin müntesipleri, zihin hayatında, gözlemleri ya da laboratuvarları kilise, formülleri de kendi uzmanlık alanlarının ayin ve törenlerini düzenleyen yanılmaz vahiyler olarak gören bir başka hoşgörüsüz tarikatın dogmatik müntesipleri gibi görünürler.” (Dawes, 2016, s. 175-176).

Bilimin din olarak nitelendirilmesi bilimle ilgilenen çoğu kimse -bilimcilerin tümü- tarafından aşırı bir iddia, abartı ya da çarpıtma olarak görülebilir. Biz Kallen ve Levontin'in görüşlerini, bilimin din olarak görülmesini gerektiren dayanaklar oldukları için aktarmadık. Burada bu açıklamaların, bilimin bir din olarak değerlendirilebileceğini ve bunun makul bir açıklamasını yapmanın mümkün olduğunu göstermek gibi gerekli bir işlevi vardır. Biz G. W. Dawes'i (2016, s. 85-86) takiple dinle bilim arasında bazı paralellikler olduğunu ve bilimin zaman zaman din gibi işlediğini belirtmekle yetiniyoruz. Öte yandan “bilim şehitliği” özelinde meselenin, yok etmeye çalıştığı argümanlara ve dile yaslanmakla bilimin dinselleşmesi olarak değerlendirilebileceği de vurgulanmalıdır. Nitekim buraya kadarki açıklamalarımızla zemin hazırladığımız ve takip eden başlıkta ele alacağımız örneklerin odak noktası, şehitlikle ilişkisi üzerinden bazı tarihsel anlatılarla bilimin nasıl din gibi konumlandırıldığını göstermek ve bazı bilimcilerin salt propagandanın gücüne yaslanarak gerçekleri nasıl ters yüz ettiklerini serimlemek olacaktır.

Bruno ve Hypatia: ‘Bilim’ ve ‘Şehitlik’ Bileşiminin Düşündürdükleri

Batı düşünce tarihinde “şehitlik” teriminin geçmişte sadece dinsel bir terim olarak kullanıldığını görüyoruz. Fakat terimin kullanım alanı modern dönemle birlikte genişlemeye başlamıştır. Aslında modern hareketlerin birçoğu kendi kahramanlarını veya kahraman kültlerini oluşturmaya çalışmıştır demek yanlış olmaz. On dokuzuncu yüzyıl ve sonrasında modernizmin veya Aydınlanmanın özel kazanımları ya da değerleri olarak kabul görmeye başlayan temel unsurlar bir şekilde kahramanlık ve şehitlikle ilişkilendirilmeye başlandı. Demokrasi şehidi, devrim şehidi, akıl şehidi, özgürlük şehidi gibi kullanımlar yaygınlaşmaya başladı. Çoğu propagandadan öteye geçmeyen ve oldukça zayıf duran bu kullanımların sorumluluğunu bilimde aramak elbette doğru değildir. Fakat kahraman kültürünü dinsel formuyla kullanmaya en hevesli kesimin bilimciler olduğunu ve bunu yaparlarken gerçeklik kaygısı taşımadan tamamen keyfi bir tavır sergilemekle belki de bu konudaki ciddiyetsizliğin başını onların çektiğini kaydetmek gerekir. Bu iddianın altını doldurmak için yukarıda anlatılanlardan fazla olarak örnekler eşliğinde “bilim şehidi” teriminin analizini yapmamız gerekmektedir.

“Bilim şehidi” (martyr of science) şeklindeki kullanım biri *terkipte alakalı* diğeri yaşanmışlık anlamında *gerçeklikle alakalı* iki sorun barındırmaktadır. Terkipten kaynaklanan sorun bilim ve şehitlik kavramlarının bileşiminde açığa çıkan, doğrudan göze ilişen uyumsuzluk sorunudur. Modern bilim gibi seküler (dindışı) yer yer aşırı pozitivist (din karşıtı) bir yapı, yalnızca kutsal bir eylemi ifade edecek tarzda din uğruna ölmeyi ifade etmek için kullanılmış görünen şehitlik terimiyle nasıl ve neden birleştirilir? Bunun sebebi, alternatif sözcük bulunamaması değildir herhalde; çok daha makul bir biçimde “bilim kahramanı” deyimini tercih edilebilirdi mesela. Dine mesafeli duranlarla birlikte tamamen ona cephe alanların dahi şehitlik söylemine sığınmalarının altında yatan başka bir sebep, kavramı kullanmayı onlar açısından ‘meşru’ hale getiren başka bir itki olmalıdır. Galileo, Brahe ve Kepler’in dahi bilim şehidi olduklarını savunmak için 1841’de kaleme aldığı *Martyrs of Science or Galileo, Tycho Brahe and Kepler* adlı kitabın ithaf kısmında David Brewster sonrakilerden daha açık sözlü durmaktadır: “*Her ne kadar bilimin ulusların gücünü ve zenginliğini oluşturduğu ve aile ocağını en önemli konforlarla kuşattığı bu günlerde, ona bağlı olanların zulme uğraması ya da ihmal edilmesi gibi bir risk olmasa da, yine de Takdir-i İlahinin rütbe ve makam bahşettiği kişilerin teveccühü, bilimsel girişime yönelik en güçlü teşviklerden ve aynı zamanda onun en meşru ödülllerinden biri olacaktır.*” (Brewster, 1841, s. iii-iv).

Brewster’in sözlerinden şehit anlatılarının iki amacı net olarak okunabiliyor: bilimsel girişimi teşvik etmek ve meşru bir ödülün sahibi olmak. Aksi takdirde, Fransız Aydınlanmacıların, on dokuzuncu yüzyılın Comte’cu pozitivistlerinin veya yirminci yüzyılın mantıkçı pozitivistlerinin salt dinsel çağrışıma sahip bir sözcüğü bile isteye bilimin yanı başına konumlandırabildiklerini veya bu teşebbüsler karşısında sessiz kalmayı tercih ettiklerini düşünmek safdillik olacaktır. Fakat bilimin geleneksel dini yapının yerine konulduğu ve tüm hakikat iddialarını evrensel bir şekilde kendisinde toplayan yeni bir din olarak konumlandırıldığı bir durumda, bu dinin de şehitlere ihtiyacı olacaktır. Bilim adma gidişattan rahatsızlık duyan pozitivist Hans Reichenbach bile şöyle serzenişte bulunmaktaydı:

Bilimin tüm sorunlara çözüm getireceği inancı o denli yaygındır ki, bilim günümüzde, daha önceleri dinin karşıladığı sosyal bir işlevle, kişilere ve topluma kesin güvenlik sağlama işleviyle, yüklü hale gelmiştir. Denebilir ki, bilime beslenen inanç, Tanrı’ya olan inancın yerini almıştır, bugün. (...) Bilimi yanılmaz kabul eden bir felsefede, teolojinin tüm sakıncalarını (bağnazlığını, düşünce üzerinde kurduğu

denetimi, ve sağladığı aldatıcı güvenliği) yeniden canlanmış bulmak hiç de olanaksız değildir (Reichenbach, 1993, s. 38).

Dinselleşme eğiliminin yol açtığı ve Reinchenbach'ın bilim camiasında bağnazlık ve aldatıcı güvenlik olarak tasvir ettiği bilimi kutsama eğiliminin yol açtığı tuhaf görüntüye dair bu kadarı yeterlidir. Şimdi ikinci soruna, yani “bilim şehidi” söyleminin gerçeklikle ilişkisine değinelim. Burada bilim ve şehitlik bileşimini analiz edeceğiz. Bunun için öncelikle bize bir bilim insanı ve ikinci olarak da bu insanın şehitliğini ifade eden bir öldürülme vakası gerekecek. Kişinin bilim insanı olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğinden bağımsız olarak bu konunun ölümüyle ilişkisine odaklanacağız. Yani “bilim şehidi”ni bilimsel tavrından dolayı öldürülmüş olma durumu için kullanıyor olacağız. Bilimsel çalışmalar yapan insanları nasıl ve ne durumda ölürlerse ölsünler ‘şehit’ olarak niteleyemeyeceğimize göre yakalamaya çalışacağımız şey bilimsellikle ölüm arasında “bilimsel çalışmalarından dolayı öldürülmüş olmak” anlamını verecek şekilde gerçek bir bağlantı bulmak olacak. Şimdi yapacağımız şey, “bilim şehidi” terkinin gayet anlamlı ve yerinde bir kullanım olduğunu ‘varsayarak’, “bilim şehidi” etiketinin kendilerine en çok yakıştırıldığı iki meşhur isme (Bruno ve Hypatia) odaklanmak ve söz konusu şehitlik tarifini geçerlilik bakımından sınamak olacak.

1548'de doğan Bruno 14-15 yaşlarında katıldığı Dominik tarikatından 1576'da ayrıldı. Avrupa'da birçok yeri (İtalya, Fransa, İsviçre, İngiltere ve Almanya) gezdikten sonra İtalya'ya döndüğünde suçlanıp tutuklandı ve 1592'de Venedik'te engizisyon tarafından yargılandı. 1593'te “mürted bir keşiş” olarak görüldüğü (Boulting, 2013, s. 288) Roma'ya iade edildi ve orada yargılaması 1600'e kadar sürdü. Aynı yıl mahkûm edildi ve kazığa bağlanarak yakıldı (Herzfeld, 1932, s. 241). Onun ölümü trajiktir, nitekim Agnes Imhof (2006, s. 1626) Bruno'yu ‘özgür düşünürlüğü şehidi’ yapan şeyin onun “muhteşem ölümü” olduğunu kaydederken vahşet ile yüceltme arasındaki bağı ifşa eder. Bu trajedinin kendisi, şehit kültürünü besleyen bir faktör olarak durmaktadır.

Yargılamanın haklılığını tartışmadan ve elbette yakılarak öldürülmenin vahşetini hafife almaksızın, bizi burada ilgilendiren şeye, bu yargılamanın nedenine odaklanmalıyız: Bruno neden yakılarak öldürüldü? Ya da Shackelford (2009, s. 64) gibi daha açık sorarsak, “Katoliklerin kurtuluş ve ebedi yaşam öğretisinin anahtarı olan Kutsal Teslis doktrinini reddeden bu kovulmuş keşiş ve pişmanlık duymayan bu sapkın nasıl oldu da ‘dünyanın ilk bilim şehidi’ haline geldi?”

Venedik'teki yargılama sürecine ilişkin 1880'lerde yayımlanan belgeler Bruno'nun sapkınlıklar temelinde suçlandığını göstermektedir: ayinler yapmak, ruh göçünü ve sonsuz dünyaların varlığını savunmak, insanlara büyücülüğü öğretmek... (Herzfeld, 1932, s. 241). Kadim kültürlerin onun için belirli bir çekiciliği vardı (Boulting, 2013, s. 284). Sorgu kaydı Bruno'nun Teslis, enkarnasyon ve ayinlerle ilgili sorguya çekildiğini gösteriyor: İsa'nın ve havarilerinin büyücü olduğunu söylemiş miydi? Ruh göçüne inanıyor muydu? Fuhuşun küçük bir günah olduğunu düşündüğü için, fuhuşu yasaklayan Kilise'yi kınıyor muydu? Bunlardan başka bazı cemiyetler hakkında sorgulandı ve İlahi takdiri inkâr edip etmediği de soruldu. Fakat ilginçtir ki sürecin hiçbir yerinde ne herhangi bir fiziksel teoriden ne de özel olarak Kopernik teorisinden bahsedilmektedir. Yargı konusu, enkarnasyon ve Teslis dogmasına yönelik sapkınlıklardı (Herzfeld, 1932, s. 242) ve Boulting'e (2013, s. 281) göre Venedik'teki mahkeme “dikkatli, ölçülü ve dürüst hareket etmiş görünmektedir.”

Bruno'nun Roma engizisyonundaki yargılama süreci ise 1593'ten başlayarak yaklaşık yedi yıl sürdü. Bu süreçle ilgili yayınlanan belgeler daha yetersizdir ama sürecin

Venedik'tekiyle benzer bir zeminde ilerlemiş olduğunu varsaymak gerekir. Burada da Kopernik teorisinden bahsedilmemektedir. İdamın görgü tanığı olan Gaspare Scioppio bir mektubunda hükmün açıklanmasını işittiğini, Bruno'nun sakramentlere ve enkarnasyona karşı sapkınlıkları, ruh göçünü ve dünyaların sonsuzluğunu öğretmesi, İsa'nın tanrısallığını kabul etmemesi ve İsa ile havarilerinin büyücü olduğunu savunması nedeniyle mahkûm edildiğini yazmıştır (Herzfeld, 1932, s. 242). Shackelford'un, Bruno'nun suçlarının açıkça dini nitelikte olduğunu savunan Angelo Mercati'den aktardığı gibi durum, Kilise'nin bu müdahaleyle Güneş merkezli hipotezi "Hıristiyan inancına karşı bir silah olarak kullanacak olanlara" uyarıda bulunması olarak da değerlendirilemez. Yargılamada bu teorinin esas alındığını gösterir hiçbir işaret yoktur. Kaldı ki aynı Shackelford'un (2009, s. 62, 66-67) aktardığına göre "Katolik kilisesi astronomlar üzerinde düşünce kontrolü uygulamamıştır" ve Kopernik hipotezini bir gerçeklik olarak değil de bir hipotez olarak öğrettiği sürece Galileo dahi "dünyanın konumu ve hareketliliği hakkında istediğine inanmakta" özgür bırakılmıştır.

Bu belgelerin güvenilirliği sorgulanacak olursa veya belgelerin bu şekilde yorumlanmalarına kuşkuyla bakılırsa, Bruno'nun mahkumiyetinin Kopernik teorisine alakası olmadığını gösteren, bu belgelerden bağımsız ama onlardan çok daha ikna edici bir argüman ileri sürülebilir: Bruno 1600'de idam edildi. Galileo ise 1611'de bu idamın gerçekleştiği Roma'ya üç defa geldi. Bruno Kopernik teorisinden dolayı soruşturulmuş olsaydı ve bu teori gerekçe gösterilerek idam edilmiş olsaydı Kopernik teorisini daha açıktan ve yayınladığı kitaplarla savunan, üstelik meslekten bir bilim insanı olan Galileo'nun hasımları bu süreçte sessiz durur muydu? Ya da Galileo göz göre göre böylesi bir risk alarak Roma'ya defalarca gider miydi (Herzfeld, 1932, s. 242)? Bruno'nun Roma'da yargılanmaya başlandığı 1593'ten 1615'e kadar Galileo'ya neden karışılmadı ve ona dava neden çok sonraları 1615'te açıldı?

Michael White'ın 2002 tarihli *The Pope and the Heretic: The True Story of Giordano Bruno, the Man Who Dared to Defy the Roman Inquisition* (Papa ve Sapkın: Roma Engizisyonuna Karşı Çıkmaya Cesaret Eden Giordano Bruno'nun Gerçek Hikâyesi) adlı kitabını Bruno'nun yaşamı ve ölümünün "kurgulanmış popüler anlatısı" olarak değerlendiren Shackelford (2009, s. 63), devamında kurgunun basitliğiyle alakalı imalı bir şekilde şunları kaydediyor: "*Yine örtük akıl yürütmeyi görüyoruz: Bruno yenilikçi bir doğa bilimciydi; sonunda modern bilimin temelini oluşturan fikirleri nedeniyle kilise tarafından idam edildi; dolayısıyla kilise bilimsel fikirlerin özgürce gelişmesini sınırlamak için onu öldürdü.*"

Bazı sapkınlıkları kararlılıkla sürdürdüğü için diri diri yakılan Bruno, kimi yazarlara göre bir filozof veya bilim insanı değil de dini bir düşünür ve yazardı. Bu görüşe göre "...Bruno bir bilim şehidi değildi çünkü o bir bilim insanı değildi!" (Shackelford, 2009, s. 62, 66). Bu bahsi, Herzfeld'in (1932, s. 242) sözleriyle noktalarıp daha ilginç bir şehitlik iddiasına, Hypatia bahsine geçelim: "Bruno'ya belki Panteizm'in, Budizm'in, Üniteriyenizmin şehidi denilebilir ama kesinlikle bilim şehidi olduğu söylenemez."

370-415 yılları arasında İskenderiye'de yaşamış olan Hypatia sert mizaçlı İskenderiye patriği piskopos Cyril ile kendisinin eski öğrencisi ve arkadaşı İskenderiye valisi Orestes arasındaki çatışmanın arasında kalmış görünmektedir. Onun öldürülmesine giden süreci özetleyelim: Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki gerilimde Yahudilerin Hıristiyanları katletmelerinin ardından Cyril Yahudi sinagogları ele geçirip Yahudileri şehirden sürdü (Watts, 2017, s. 108-109). Şehirdeki gerilim tırmanırken hem Cyril hem Orestes imparatora rapor göndererek kendisinin haklı olduğunu göstermeye çalıştı

(Richeson, 1940, s. 77). Gittikçe tırmanan gerginlikte Cyril dini otoritesinden, Orestes ise siyasi otoritesinden güç alıyordu. Cyril'in şehir dışından getirdiği keşişler Orestes'in geçişi sırasında ona hakaret edip saldırdılar; içlerinden biri, Ammonius, Orestes'in kafasına taş attı. Orestes bu keşişi işkenceyle öldürürken Cyril keşişi şehit ilan etti (Rist, 1965, s. 222-223). İmparatorluk yönetiminde daha fazla rol almak için şehirde istikrarı sağlaması gereken Orestes çeşitli gruplarla görüşmeler yapmaya başladı. Hypatia tarihin bu kesitinde olaya dahil olmuş görünüyor. O tarafsız bir hakem gibi duruyordu çünkü Cyril ile de herhangi bir sorunu yoktu. Muhtemelen şehirdeki gerilimi nasıl yöneteceklerini konuşmak üzere Hypatia ile Orestes düzenli olarak görüşmeye başladı. Ardından Orestes ve adamları Cyril'in organize ettikleri ayinlere katılmayı bıraktılar. Bu, karşı taraf için Hypatia'nın kötü etkisi olarak yorumlanmış olabilir. "Hypatia'nın Orestes'i Pisagor müziği, usturlaplar ve sihrin garip bir kombinasyonu ile büyülediğine dair bir söylenti yayılmaya başladı". Daha sonra Hypatia'nın valiyi kontrol etmek için sihir kullandığı söylentisi yayıldı ve zamanla Hypatia Cyril ile Orestes'in barışmasının önündeki en büyük engel olarak görülmeye başlandı. Cyril'in kilisesinden bir grup Hypatia ile yüzleşmek için, belki de korkutmak için yola koyuldular. "Ancak öldürme niyetiyle dışarı çıktıklarını hayal etmek zor." Fakat sokakta Hypatia ile karşılaştıklarında durum kontrolden çıktı; onu sürükleyerek bir kiliseye götürdüler, kiremitlerle vücudunu parçaladılar ve daha sonra parçalanmış kalıntılarını yaktılar (Watts, 2017, s. 112-115).

Hypatia'nın dinsel kutuplaşmaların ayyuka çıktığı bir dönemde Cyril ve Orestes arasındaki çekişmenin tırmandırdığı bir çatışma ortamının kurbanı olduğu gayet açık. Richeson da (1940, s. 77) Hypatia ile ilgili ilk dönem kaynaklarındaki rivayetleri aktardıktan sonra onun ölüm sebebinin Orestes ile olan dostluğu olduğunu tespit etmiştir. Peki "bilimin ilk şehitlerinden birisi olma" şerefine ulaştığı (Sarton, 2010, s. 110, 130) iddialarının dayanağı ne? Bu cinayette bilime dair herhangi bir şey var mı? İlla şehit denilecekse "politika şehidi" ya da "pagan şehit" denilebilir belki fakat bilim? Felsefe, astronomi ve matematikle ilgilendiğine hatta derinlikli bir filozof olduğuna dair tüm anlatıları doğru kabul etsek dahi -ki matematik haricindeki başarılarına dair bilgiler oldukça yetersizdir (Acerbi, 2008, s. 435)- onu "bilim şehidi" olarak nitelendirmek için çarpıtma ve propaganda haricinde hiçbir etkili yöntem yok gibi görünüyor. O halde şimdi odaklanmamız gereken şey, Berry'nin (2014, s. 172) "siyasal kıskançlığın kurbanı" dediği ve Watts'ın (2017, s. 154) yerinde bir tespitle "talihsiz zayıf" olarak nitelendirdiği Hypatia'nın nasıl "bilim şehidi"ne dönüştürüldüğü olmalı.

Beşinci yüzyılda, Hypatia'yı tanyanların çoğunun hayatta olduğu bir zamanda yazan tarihçi Socrates Scholasticus, Hypatia'nın kilisedeki bir çatışma yüzünden öldürüldüğünü yazmış, altıncı yüzyıl başlarında yazdığı *Life of Isidore*'da Damascius ise Hypatia'nın öldürülmesini onun yaşamı boyunca felsefi pratiğine sadık kalmasının trajik ama kahramanca bir kanıtı olarak değerlendirmiştir. Modern döneme geldiğimizde Kilise'yle yeni bilimlerin sıklıkla çatışıyor olduğu bir ortamında argümanlarını güçlendirmek isteyenlerin Hypatia'yı keşfettikleri görülüyor. Modern Avrupa dillerinde Hypatia üzerine ilk defa yazan İrlandalı düşünür John Toland (1670-1711), daha önce İncil'i eleştirmek için yazdığı bir kitaptan dolayı yargılanıp kazıkta yakılmaya mahkum edilmiş ama bu sondan kurtulmuş biridir. Hypatia üzerine yazdığı incelemesi *Tetradymus*'da Toland, İskenderiye Hıristiyanlığının gaddarlığına, onlardaki cehalet ve batıl inancın tiranlığına vurgu yapar. Toland'a cevap 1721'de Hypatia'yı İskenderiye'nin küstah metresi olarak niteleyen İngiliz Thomas Lewis'ten gelir. Lewis Cyril'in itibarına saldırmak için kullanılan Hypatia'nın özel bir kadın olmadığına, diğer kadınlardan tek farkının eğitimli olması olduğuna dikkat çeker. 1728'de Fransa'daki bir dergide M.G.

adını kullanan bir yazar “Dissertation sur Hypatia” başlığı altında, Toland’ın kendinden önceki kusurlu anlatılara bir şey ekmediğini, Tanrı’ya saldırmaya cüret eden bu adamın azizlere iftira atmaktan da çekinmeyeceğini belirtir. 1720’lerde Hypatia cinayetinin neden bu kadar önemli bir meseleye dönüştüğünü sorgulayan yazar, buradan hareketle kendi zamanının dinsel hizipçiliğinin eleştirisini yapar. Yazar “Hypatia’yı dini hoşgörüsüzlüğün kurbanı olmaktan çıkarıp kadın entelektüellerin gerçek potansiyelini gösteren bir örneğe dönüştürmeye” çalışır. Fakat tarihi gerçeklerle uyumlu bu fikirlerle kimse ilgilenmedi. Toland’dan sonra Voltaire ve İngiliz yazar Edward Gibbon gibi isimler, Hypatia’nın katili olarak Cyril’i göstermeye devam ederek bunu “Katolik Kilisesi’ne saldırmak için kullandılar.” (Watts, 2017, s. 122, 128, 135-139).

Hypatia on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında edebiyat sohbetlerine konu olmayı sürdürdüyse de ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında popüler hale geldi. Hypatia hızla yazarlar, çizgi romancılar ve film yapımcıları için bir sembole dönüştü. 1980’lerde ise Hypatia iki akademik dergiye isim olarak eklendi: Hypatia: Feminist Studies ve Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy. Yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyıl başlarında Hypatia birçok fantastik edebi metne konu oldu ama hiçbiri 2009 tarihli Agora filmi kadar etki uyandırmadı. Diğer birçok uyarlama bir filozof olarak Hypatia’nın başarılarına odaklanırken bu film ilginç bir şekilde “Hypatia’yı gezegenlerin eliptik bir yörüngeye sahip olduğu güneş merkezli bir sistemde yaşadığımızı anlayan ilk astronom olarak tasvir ediyor.” Filmde dikkat çeken başka bir husus da Hypatia’nın, babasının kölelerinden biri tarafından cinsel saldırıya uğradığının gösterilmesidir (Watts, 2017, s. 139-146). Böylece yönetmen Kopernik ve Galileo gibi erken modern dönem bilim insanları üzerinden kurgulanan bilim ile Kilise çatışmasının köklerini bin beş yüz yıl geçmişi bulunan bir çatışma geleneği gibi aksettirmeye çalışıyor. Öldürülmüş olması yetmemiş olacak ki, eklenen cinsel saldırı sahnesiyle trajedinin dozajını arttırarak mağduriyet algısı pekiştirilmeye çalışılmış olmalı. Neticede Aydınlanma düşünürlerinin ve bilimcilerin Kilise ile mücadelelerinde kullanışlı bir malzemeye dönüştürdükleri ve kadın olması dolayısıyla feministlerin de büyük bir gayretle koruya dâhil olduğu yakın zamanlı bir süreç onun “bilim şehidi” olarak etiketlenmesinin nedenini de bu etiketin propaganda ürünü olmaktan öte bir anlam taşımadığını da göstermektedir. Onun, başarılarından ziyade yaşamının ve ölümünün romantikleştirilmesinden dolayı kaynaklarda adının geçtiğini de (Alic 1986, s. 41) not edip bütün olarak tabloyu Acerbi’nin (2008, s. 435) deyişiyle “akademik romantizm” olarak özetleyebiliriz.

Öte yandan Hypatia’nın öldürülmesinde sorumluların devlet tarafından ciddi bir şekilde cezalandırılmaması (Watts, 2017, s. 119), kurgularda aksettirildiği gibi Hypatia’nın güçlü bir taraftar kitlesine sahip olmadığını gösteren bir işaret olarak değerlendirilebilir. Öyle görünüyor ki “vahşice katledilmesi”nin yol açtığı duygusal etki haricinde onun ölümü hiçbir ciddi tepkiyle karşılanmamıştır. Bu, bir soruyu da doğurmaktadır: Acaba Hypatia yaşanan toplumsal çatışmada belirgin şekilde politik bir tavır mı almıştı? Toplum onun ölümünü öngörülebilir bir son olarak kabul ettiği için mi sessiz kaldı? Bunu bilmiyoruz ama bu kuşkuyu besleyen başka bir veri daha var: Watts’ın (2017, s. 121) aktardığına göre onun ölümünden sonra Orestes, Cyril ve İskenderiye’nin ileri gelenleri arasındaki çatışma çözülmüş ve son bulmuştur.

Çok kısa da olsa, şöhreti ve konumlandırıldığı yerden dolayı, öldürülmemesine rağmen şehit ilan edilen meşhur bilim insanı Galileo Galilei de değiniyi hak ediyor. Onu ilk defa “bilim şehidi” ilan eden on dokuzuncu yüzyıl fizikçisi David Brewster’tir (Gingerich, 1982, 124). Brwester’in 1841 tarihli *Bilimin Şehitleri (Martyrs of Science)*

üst başlıklı kitabında Tycho Brahe ve Kepler ile birlikte Galileo da kapakta yer alan bilim şehitlerindedir. Smirnov (1990, s. 157) ise tam olarak şöyle iddia etmektedir: “Galileo kelimesinin tam anlamıyla bir bilim şehidiydi.” Everett (2001: 38) onun akıl şehidi olmaktan çok uzak olduğunu söylerken, Dawes (2016, s. 1) “Galileo bilim şehidi olarak hatırlanabilirdi ama kendisinin şehitlik arzusu yoktu.” demektedir, Brewster (1841, s. 93) ise onun şehitlik makamını reddetmesine içerlemektedir: “Çağın bu büyük ruhu, bu yıldızların başrahibi, bilimin bu temsilcisi, şan ve şeref dolu kariyeri sona ermek üzere olan bu yaşlı bilge, kendisinin imrendiği ve ölümsüz defnelerle örülü şehitlik tacını neden reddetti?”

Aslında Galileo'nun şehit olduğu iddialarının yenilir yutulur hiçbir tarafı yoktur çünkü kendi evinde ve ileri yaşında hiçbir dış etki olmaksızın ölmüştür. Bu konudaki sağlam veriler -Hypatia örneğindeki gibi- keyfi çarpıtmaları kısmen önlediği için bilim şehitliği sevdalıları Galileo'nun yargılanma süreçlerini ajite etmekte, onun uzun süre hapsedildiğini ve işkence gördüğünü ileri sürmekte ve sıkıntılı bir yaşamın sonundaki ölümü de şehitlik olarak nitelemeye hakları varmış gibi davranmaktadırlar. Oysa Galileo'nun yargı kayıtlarının çoğu mevcut olduğu gibi yaşamının tüm detayları da bilinmektedir. Ciddi bir araştırmacı kısa bir araştırmayla Galileo'nun hiçbir şekilde işkence görmediğini, yine hiçbir şekilde tek bir gün dahi hapsedilmediğini, çarptırıldığı ev hapsini bile sözüm ona onu öldürmeye çalışan Kilise babalarının şatosunda lüks içerisinde geçirdiğini görecektir. Detaylar için ilgilileri Finocchiaro'nun (2009, s. 68-78) titiz çalışmasına yönlendirmekle yetiniyoruz.

Değerlendirme ve Sonuç

Antik Yunan dilinde ‘tanıklık’ anlamında kullanılan ‘martyr’ sözcüğü, günümüz İngilizcesinde şehitlik (martyrdom) ve bilim şehitliği (martyr of science) anlamını vermek için aynen kullanılmaktadır. Lakin terimin günümüzdeki anlamına kavuşması uzun bir Orta Çağ tecrübesine ek olarak Rönesans ve erken modern dönem gelişmelerinden bağımsız düşünülemez. Terimin Antik Yunan’daki hukuki anlamı Roma toplumunda olduğu gibi ilk dönem Hıristiyanlar tarafından da korundu: İsa Mesih tanrısallığın, havariler de İsa Mesih’in tanıklarıydı. Sıkıntı çekerek inançlarından dolayı öldürülen inançlı kimseler önce kahraman ilan edildiler, ardından ilahi hakikat uğruna canlarını feda etmekle Mesih’i taklit ederek sergiledikleri tanıklıktan dolayı şehit mertebesine yükseltildiler. Canlarını feda ederek şahitler (martyrs) şehitlere (Martyrs) dönüştüler.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde bu şehitlik makamı, pagan Roma’nın zulümleri karşısında müminlerin sebat ve kararlılığını arttırarak onlara moral ve motivasyon sağladı. Fakat Hıristiyanlığın kendisini Roma’ya kabul ettirmesi şehitlik propagandasının şiddetini düşürünce şehitler onları yücelten anlatı ve uygulamalarla dinsel geleneğin bir parçasına dönüştürüldü. Şehitlik, acı ve ıstırap içerisinde bir yaşam süren, işkencelere rağmen dinlerinden dönmeyi reddederek katledilen inanç sahiplerini onurlandırmak için ve daha istisnai hallerde kullanılır oldu. Şehit üretimindeki bu sakin tablo çok sonraları Rönesans ve erken modern dönemde baş gösteren mezhep savaşlarının etkisiyle değişti. Protestanlar ve Katolikler şehitliği yeniden canlandırdılar ve onların ölüme doğru giden yaşam serüvenlerini geride kalanlara aktarmak için şehit albümleri ürettiler.

Aynı tarihlerde, Avrupa’da hemen her alanda köklü değişimlerin baş gösterdiği, modern doğa bilimlerinin temellerinin atılmaya çalışıldığı bir geçiş sürecinin, paradigmal bir dönüşümün sancuları çekiliyordu. Kilise’nin dogmaları kadar, Aristotelesçi doğa felsefesine dair kabulleri de saldırı altındaydı. On altı ve on yedinci yüzyılda Kopernik, Galileo, Brahe ve Kepler gibi düşünürlerin çalışmaları ve Descartes, Spinoza, Hobbes ve

Locke gibi düşünürlerin kapsamlı teorileriyle on sekizinci yüzyıla gelindiğinde epey mesafe kat edilmişti. Fransız Aydınlanmacılarının açıktan saldırılarıyla Kilise kurumunun entelektüel itibarı, bilim ve teknik alanındaki buluşların yol açtığı heyecan ve değişimlerle de toplum nezdindeki itibarı ciddi yaralar alıyordu. Bu sürece çeşitli alanlarda öncülük eden isimler modern dönemin yeni kahramanları olarak konumlandırıldı. On dokuzuncu yüzyılla birlikte gücünü iyiden iyiye tahkim eden bilim tüm doğruluk ve hakikat iddialarını kendinde toplayıp Kilise'nin rolünü devralan bir görüntü sergileyince bazı düşünürler ve bilim insanları kendilerini bilimi din gibi konumlandırmaya ve bu kutsal bilimin kahramanlarını taltif edip yüceltmeye vazifeli gördüler. "Bilim şehidi" etiketi böylece tedavüle girdi ve neredeyse ciddi hiçbir sorgulamaya uğramadan günümüze kadar geldi.

Dini kullanımında şehitlik ilahi bir şeye, bir duruma ya da genel olarak ilahi hakikatlere canıyla tanıklık etmek gibi bir anlama tekabül etmekteyken, bu bilim şehitleri tam olarak neyin şahitleridirler acaba? Hypatia, Bruno ve Galileo'nun 'ölümleri' bağlamında ortak bir paydada birleştirilmesi mümkün mü? Hypatia'nın ölümüyle tanıklık yaptığı şey olsa olsa Cyril ile Orestes arasındaki politik çatışma olabilir. Onun 400'lerin başındaki ölümüyle 1800'lerden sonra tanımlanmaya başlanan bir şeye tanıklık etmiş olduğunu savunmak çok ilginç durmaktadır. Bruno kendi savunmasından da anlaşılacağı gibi kendi ezoterik görüşlerinin doğruluğuna ve Kilise'de temsil edilen dinin yanlışlığına tanıklık etmiştir. Galileo'nun ise ölümüyle ilişkilendirebileceğimiz bir tanıklığı dahi yoktur. Kendisini gelenekten ayırıştırmayı ve ona cephe almayı görev bilen yeni paradigmanın taraftarlarının aynı gelenekle özdeşleşmiş sözcükleri bu kadar gelişigüzel kullanıyor olmaları bir yana, asıl dikkat çeken şey gerçekleri ters yüz ederek sergiledikleri rahatlık ve propagandanın gücüne olan inançlarıdır. Öldürülmeleriyle bilim arasında neredeyse hiçbir bağlantı bulunmayan Hypatia ve Bruno başta olmak üzere modern bilimin gelişiminde önemli roller üstlenmiş olan Kopernik, Galileo, Brahe ve Kepler gibi isimlerle birlikte adı sanı duyulmayan onlarca isim de şehit ilan edildi. Papa fermanlarının yerini bazı bilim insanlarının fermanları almaya başladı desek yeridir. Fakat bilimsel hakikat uğruna canlarını feda ettiklerini iddia ettikleri insanların hiçbirinin işkence görmemiş ve bilimden dolayı öldürülmemiş olması, aksine çoğunun lüks ve şatafat içerisinde, bazılarının saraylarda yaşam sürmüş olduğu gerçeği bile bu furyayı durdurmaya yetmemiştir.

Bilim şehidi ilan edilenlerin şehitliklerini ortaya koymak için yazarların kırk dereden su getirmeleri de bu çabaya karşın tablodaki absürtlüğü giderememiş olmaları da iddialarının asılsızlığını ve çarpıtmanın boyutunu göstermesi bakımından kayda değerdir. En popüler iki ismin öldürülmelerine giden sürecin nasıl ters yüz edildiği ifşa edildiğinde, adı sanı bilinmeyen onlarca ismin şehitlik payesine kavuşturulmasındaki ciddiyetsizliğin boyutlarını tahmin etmek zor olmasa gerektir. Öyle görünüyor ki bu kurgu ve çarpıtmaların altında yatan iki önemli itki bulunmaktadır: bilimi bir din gibi konumlandırma hevesi ve Kilise özelinde dine duyulan nefret.

Bazı düşünürlerin vahşice katledilmelerini olağan zayıyat olarak değerlendirmedeki soğukkanlılık veya vurdumduymazlık ile açık dini ve politik gerekçeleri yok sayıp şehitler üretmeye çalışan ateşli bilimci dogmatizm aynı aşırılığın iki ucu gibi durmaktadırlar. Bilimin şehitlere, dinsel yapıların ise bu şehitlik mitleriyle mücadele ederek kendi şehitlerini kutsamaya ihtiyacı yoktur. En çok da bilimcilerin sessizliği düşündürücüdür. Oysa herkesten önce onların ve tabi kendilerini bilimsel camianın bir üyesi kabul edenlerin bu şehit üretim mekanizmasına, bu dogmatik tavırlara karşı durması

gerekmektedir. Aksi takdirde bilimcilerin efsanevi şehit hikâyeleri, bilim içerisindeki savunulamaz dogmalar olarak yaşamaya devam edecektir.

Kaynakça

- Acerbi, F. (2008). Hypatia. *New dictionary of scientific biography* içinde (435-437. ss.), 3, Thomson & Gale.
- Alice, M. (1986). *Hypatia's heritage: a history of women in science*. The Woman's Press.
- Aquinas, T. (2016). Thomas Aquinas on martyrdom. B. Wicker (Ed.). *Witnesses to faith? Martyrdom in Christianity and Islam* içinde (139-146. ss.), Routledge.
- Barbour, I. G. (2012). *Bilim ve din*. (Çev. N. Mehdiyev, M. Camal), İnsan Yayınları.
- Behrenbeck, S. (2006). Hero / Heroism. K. von Stuckrad (Ed.). *The Brill dictionary of religion* içinde (850-853. ss.), 4, Brill Academic Publishers.
- Berry, A. (2014). *Bilimin arka yüzü* (17. baskı). (Çev: R. L. Aysever), Tubitak Yayınları.
- Boulting, W. (2013). *Giordano Bruno his life, thought, and martyrdom*. Routledge.
- Brewster, D. (1841). *Martyrs of science or Galileo, Tycho Brahe and Kepler*, Harper & Brothers.
- Dawes, G. W. (2016). *Galileo and the conflict between religion and science*. Routledge.
- Everett, T. J. (2001). The rationality of science and the rationality of faith. *The Journal of Philosophy*, 98(1), 19-42.
- Fara, P. (2012). *Bilim dört bin yıllık tarih*. (Çev: A. Babacan), Metis Yayınları.
- Finocchiaro, M. A. (2009). That Galileo was imprisoned and tortured for advocating Copernicanism. R. L. Numbers (Ed.). *Galileo goes to jail* içinde (68-78. ss.), Harvard University Press.
- Gibbon, E. (Trsz). *The decline and fall of The Roman Empire*. The Modern Library.
- Gingerich, O. (1982). The Galileo affair, *Scientific American*, 247(2), 132-143.
- Gronover, A. (2006). Veneration of saints. K. von Stuckrad (Ed.). *The Brill dictionary of religion* içinde (1946-1948. ss.), 4, Brill Academic Publishers.
- Harvey, A., Finn, R. & Smart, M. (2016). Christian martyrdom: history and interpretation. B. Wicker (Ed.). *Witnesses to faith? Martyrdom in Christianity and Islam* içinde (33-48. ss.), Routledge.
- Herzfeld, K. F. (1939). The process of Giordano Bruno. *Science*, 75, 241-242.
- Imhof, A. (2006). Renaissance. K. von Stuckrad (Ed.). *The Brill dictionary of religion* içinde (1623-1627. ss.), 4, Brill Academic Publishers.
- Jensen, M. P. (2010). *Martyrdom and identity*, T&T Clark International.
- Kahraman, Y. (2015). Modern bilim ve din. *Milel ve Nihal*, 12(2), 147-170.
- Kallen, H. M. (1951). Democracys true religion. *The Saturday Review*, 28, 6-7.
- Lewontin, R. C. (2015). *İdeoloji olarak biyoloji*. (Çev: C. Adanur), Kolektif Kitap.

- Lewontin R. C., Rose, S. & Kamin, L. J. (2015). *Genlerimizden ibaret değiliz biyoloji, ideoloji ve insan doğası*. (Çev: G. K. Sevinç vd.), Yordam Kitap.
- Mumford, L. (2024). *Teknoloji ve uygarlık*. (Çev: A. Çavdar), Ayrıntı Yayınları.
- Pinckaers, S. (2016). *The spirituality of martyrdom: to the limits of love*. (Trans: P. M. Clark, A. Hounsokou). The Catholic University of America Press.
- Preißler, H. (2006). Martyr. K. von Stuckrad (Ed.). *The Brill dictionary of religion* içinde (1158-1161. ss.), 4, Brill Academic Publishers.
- Rahner SJ, K. (2016). Broadening the classical concept of martyrdom. B. Wicker (Ed.). *Witnesses to faith? Martyrdom in Christianity and Islam* içinde (147-150. ss.), Routledge.
- Reichenbach, H. (1993). *Bilimsel felsefenin doğuşu* (2. baskı). (Çev: C. Yıldırım), Remzi Kitabevi.
- Richeson, A. W. (1940). Hypatia of Alexandria. *National Mathematic Magazine*, 15(2), 74-82.
- Ridley, B. (2022). *Bilimin sınırları*. (Çev: O. Tuncay), Ketebe Yayınları.
- Rist, J. M. (1965). Hypatia. *Phoenix*, 19(3), 214-225.
- Sarton, G. (2010). *Antik bilim ve modern uygarlık* (2. baskı). (Çev: M. Dosay, R. Demir), Gündoğan Yayınları.
- Shackelford, J. (2009). That Giordano Bruno was the first martyr of modern science. R. L. Numbers (Ed.). *Galileo goes to jail* içinde (59-67. ss.), Harvard University Press.
- Shapin, S. (2021). *Bilimsel devrim*. (Çev: A. Yurdaçalış). Vadi Yayınları.
- Shepardson, N. (2004). Martyrs and martyrology. J. Dewald (Ed.). *Encyclopedia of The Early Modern World* içinde (45-47. ss.), 4, Thomson & Gale.
- Smirnov, B. A. (1990). Review towards possible production of Barrie Stavis' Lamp at Midnight. *Cardozo Studies in Law and Literature*, 2/(2), 157-159.
- Straw, C. (2002). "A Very Special Death": Christian martyrdom in its classical context. M. Cormack (Ed.), *Sacrificing the delf: perspectives on martyrdom and religion* içinde (29-57. ss.), Oxford University Press.
- Watts, E. J. (2017). *Hypatia the life and legend of an ancient philosopher*, Oxford University Press.
- White, M. (2002). *The pope and the heretic*. HarperCollins e-books.
- Wicker, B. (2016). Still a 'Noble Army' after 11 September 2001?. B. Wicker (Ed.). *Witnesses to faith? Martyrdom in Christianity and Islam* içinde (79-98. ss.), Routledge

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.